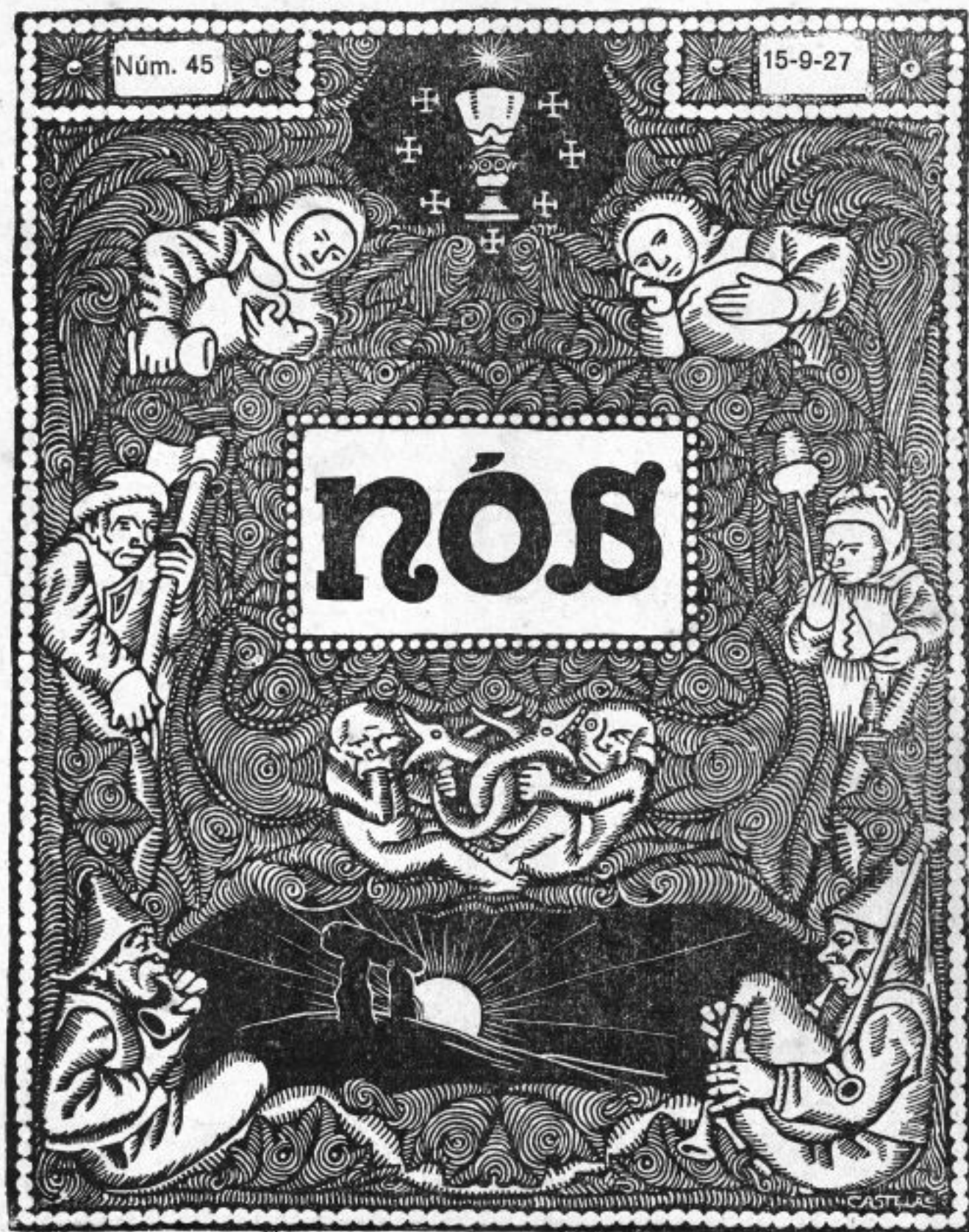

Núm. 45

15-9-27

nóis

CASTELLÀ

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Administrador
ANXEL CASAL

DIRECCIÓN E REDACCIÓN:

Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:

Real, 36 I.—A CRUÑA

ABONAMENTO

NOTA

Doce números, na Península 6'00 pesetas.

Fora da Península 8'00 .

Número solto 0'70 .

Este boletín non publicará máis orixinais que os que foran directamente solicitados pol-a Dirección. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidas, a non ser das que por non iren rubradas, enténdense que son da Redacción.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

Teño..., por FERMIN BOUZA BREY.

Os Mouros Encantados, por VICENTE RISCO.

Problemas de Xeografía Galega, por RAMÓN OTERO PEDRAYO.

Arquivo filolóxico e etnográfico de Galiza.

Os homes, os feitos, as verbas, POL-A REDACCIÓN.

Reloxería ZENITH

MÁQUINAS PARLANTES, DISCOS
AGULLAS e ACCESORIOS

M. CALVIÑO - Ourense

Vicente Risco

Abogado

Sanlo Domingo 47-2.º

Ourense

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano IX

Ourense 15 Setembro 1927

Núm. 45

TEÑO...

*Esta estrela non se dont vinet
quín la trae o quín la tine...*
(Auto de los Reyes Magos.)

Teño unha estrela novíña e campal
que sabe leer, escribir e contar;
limpa a miña constelazón
e léixaa enxebre como o seu corazón;
barre o sarego do meu luar
e fica albariño como o seu ollar;
beila no turreiro sen lecer
e tórnao ledó como un axouxer.

Ten os ollos derramados
por mollar os meus sonos verdegados.

Lávase na amañecida
no rego da miña vida;
peitécase na alborada
na frol da miña auga crara.

Inzame o ceo interior
de luz solene e mol,
e cóntame historias futuras
xa vellas nas miñas infindas lembranzas:
por Ela sei das xornadas heroicas e duras
que agardan a Xacobuslandia!

Teño de noiva unha estrela cordial.
Ay!, quén como vós, luceiros, soupese leer e medir e contar!

F. BOUZA BREY.

DA MITOLOXÍA POPULAR GALEGA

OS MOUROS ENCANTADOS

Os mouros encantados e os mouros históricos

O primeiro qu'un ouserva nas leendas d'iste ciclo galego é o descoñecimento que revelan da vida, dos costumes, da relixión d'aquiles antigos invasores. Os caracteres dos nosos mouros encantados son coma vimos, tan desemeillantes dos que distinguen os mouros históricos, qu'a súa identificación non é posíbel. Non poderemos sinalar entre os uns e os outros, mais qu'os seguintes puntos de contacto:

- 1.º O nome que levan.
- 2.º O non seren cristiaos.
- 3.º O seren os da nosa leenda por veces, non sempre, negros ou escuros da cor.
- 4.º O feito de qu'os mouros de Marrocos falen dos d'eiqui os nosos peisanos.

Ainda d'istes catro caracteres, compre tirar fora o segundo, pois o feito meramente negativo de non ser cristiaos, non abonda pr'os afiliar á mourindá, máisime tendo en conta que si non houbo na Galiza unha poboación musulmana d'asento, houbo en troques poboacións pagáas, e aínda o paganismo debeu durar ben tempo despois da predicación evanxélica, sen contar o que d'il chegou os nosos días.

E os outros tres non proban mais qu'a influencia que no mito dos mouros encantados tiveron a lembranza dos mouros auténticos, con quen combateron os galegos da Edade Meia, ou cecais con meirande probabilidade, a da súa habitación n'outras terras da Península. Efectivamente: o terceiro caractere, o de seren negros ou escuros da cor — que non de cote se dá — crar'está que non é un caractere verdadeiro coma constante nos mouros históricos anque responde á idea qu'a

xente adoita ter d'iles; mais por si soilo non abonda pr'os caracterizar coma tales mouros se non houbera os outros, e aínda poidera vir d'outra orixe. Fican en pé o nome e a relación cos mouros de hoxe. Estamos seguros, e mais adiante hase ver por qué, de qu'o nome de *mouros* débúselles apricar no comenzo coma sinónimo d'*infieis*, coma sen dúbida primeiro se lles daría o de *pagaos* ou *xentis*, e de que foi o nome o que logo debeu influir na identificación que mais tarde levou a discorril-o derradeiro caractere. Así, pois, o primeiro (nome de *mouros*) non debeu ser orixinariamente mais que o segundo (*non seren cristiaos*) espresado n'outra forma.

Na identificación dos encantados cos mouros debeu influir, coma dixemos, a lembranza da habitación dos derradeiros n'outras terras da Península, a qual foi traguida eiqui, se cadra, xa antigamente, pode que por mozárabes refuxados, ou por galegos que viñan d'afora. Leendas de mouros encantados andan por toda a Península; hainas en todo Portugal; hainas referentes os Castros da provincia de Zamora que recolleu o Sr. Gómez Moreno, e que teñen, com'as anteriores, algunha semellanza co-as nosas; eu mesmo tiven coñecencia directa d'outras da de Salamanca.

Non colle dúbida de que podeu haber esta emigración das leendas, e de qu'elo contribuíu á formanza do noso *mito*; mais tamén é seguro que é ben pouco o qu'esta aportación nos trouxo: os elementos que fornecen son ben escasos.

Asina, os mouros aparécennos nas leendas galegas mais desfigurados aínda que nas leendas e na épica europea da Edade Meia e do Renacemento. E si é certo qu'algún

d'íles chámase *Zás*, tamén o é qu'os outros poderíanse chamar *Fierabrás* ou *Aygotando*, *Morgante* ou *Ruggiero*, com'en Turpín, en Boyardo ou en Ariosto. É que son outros persoaxes completamente diferentes, que tomaron adventiciamente o nome de mouros, a pesares do qual, siguen cômendo porco e faguendo outras cousas non moi propias dos seitaríos do Islam.

Non hai, pois, pra qué botar mau da historia pra interpretación d'estas leendas. Non compre discutir contra Cotarelo sobre do lindeiro setentrional da conquista arábica, coma fixo — anque non co-iste motivo — Amor Meilán, nin tragner a colación a Mahumd e o Castro de Santa Cristina do Viso, nin as toponimias galegas referentes ós mouros. Sería aparato de mais pr'espricar somentes un nome apricado a unha caste de persoaxes que non teñen outra cousa de común cos qu'ise nome levan xuntamente. E tocantes ás toponimias, aínda mais: total-as *Fontes do Mouro* ou da *Moura*, *Covas*, *Portos*, *Penedos*, *Montes*, etc. da *Moura*, do *Mouro* ou dos *Mouras* que se poden contar por centos, e ben, con seguranza que non tran o seu nome dos mouros verdadeiros, senón dos mouros encantados, moito mais presentes qu'os outros na mamoria popular, o qual é un feito d'observación que pode comprobar calquera, aparte de terse descuberto con toda sorte de verificacións e con valor universal, qu'a mamoria popular conserva sempre os feitos míticos, namentras esquece os históricos.

Calcúlase qu'a lembranza d'un feito histórico, cando a escritura non-o fixou, non dura arriba de cento cincoenta ou douscentos anos. Certo qu'o feito da ocupación da Hispania pol-os mouros é un feito xeral dos que mais se conservan, e qu'ademais está posto por escrito, podendo chegar a notiza ós peisanos por tres camiños: a) pol-a escola; b) pol-o sermón; c) pol-os boletís. O qual tamén hai que convir en qu'algunha influencia ten, posto que mais d'unha vegada temos atopado o qu'un psicólogo chamaria *lembranzas d'erudición* entretecidas nas leendas dos mouros. Mais, pírmeiramente, istes son de cote elementos visibelmente adventicios, e que ren teñen que ver co-as leendas; son o

mais adoito, adubíos qu'o narrador circunstancial ll'engade no istante. Segundamente, s'elo tivera influencia na formanza das leendas, habería que rebaixal-a data d'elas moito, e tirarlles pol-o tanto todo fundamento de tradición histórica sobr'os mouros. Terceiramente, non terían feito mais que a identificación dos habitantes dos castros, mámoas, penedos e fontes, cos mouros, e non outra cousa.

O que fixeron, s'algo fixeron, esas fontes eruditas, foi contribuir a conservar a lembranza dos mouros e pol-o tanto a que se non esquecera a identificación, á que, pr'alguís, pode dar algunha base histórica, anque falsa, dada a xeneralidade con que os manuais escolares e as fontes de meia cultura falan da *dominación árabe*.

Mais aindalletemos qu'opor dous feitos: 1.º En moitos casos, a pesares da tradición escrita a identificación, ou non chegou a realizárese, e os habitantes míticos d'íses lugares siguen sendo o que poidera ser que foran na orixe: *enanos*, *xigantes*, *nenos con barbas*, *señores*, *donas*, *doncelas*, etc — ou esquecese, e os moimentos apóñenselle ós *franceses* ou ós *calristas*. 2.º Por qué razón as fontes eruditas fixeron que se conservara a lembranza dos mouros, e non a dos *romanos*? Poño os romanos, porque d'istes fábase nos manuais tanto como dos mouros, e mais seguramente nos sermós, xa que teñen relación coas orixes do Cristianismo, e hai mais ocasión de falar d'íles ó pintar o estado do mundo antigo cando viu Noso Señor, ou ó falar dos infindos mártires das suas persecucións.

E veleiquí que si non hai na nosa Terra ningún sinal do paso dos mouros, hai ben d'íles do paso dos romanos, coma qu'aínda anda a xente pol-os camiños e pontes qu'íles fixeron, e aínda as suas columnas miliarios sosteñen o esquinal d'algunha solaina, e as suas lápidas a mesa d'algún altar. Ren d'iso lles valeu, nin aínda axudados pol-a erudición, que lles ten tanta preferenza, pra perduraren na lembranza dos nosos peisanos.

E por fin, en todo caso, o buscarlles unha base histórica ós mouros encantados, nonos leva a ningures; por que deixa sen espricar o mais dino de ser esculcado: o que hai de

verdadeiramente mítico. Aínda o que teñen de mouros, haino que buscar no campo da leenda.

Os mouros encantados e os mouros da épica castelán

Os mouros da épica castelán arrédanse tan pouco nos seus caracteres dos mouros históricos, qu'aínda ademitindo unha influencia fonda d'aquela épica no noso pobo, quedaríamos igual que no caso da tradición histórica. Espricariámola identificación d'eses persoaxes míticos cos mouros e o nome que levan, e se cadra, se non houbera meios moito mais doados pr'espricalo, tamén nos apricarián as artes máxicas que se l'opoñen os mouros encantados.

Pol-o pronto, temos qu'a épica castelán (*Cantares de xesta, Romanceiro*) refírese principalmente a loitas cos mouros. As leendas galegas raramente refiren loitas d'esta clase; somentes as recollidas nos nobiliarios, moitas d'elas de formanza erudita, e pertencentes craramente a outro ciclo completamente diverso do dos mouros encantados, sen qu'esto queira dicir que non houbera certa contaminación antr'os dous. Aínda mais: nas leendas que temos recollido do pobo, hai algunhas de loitas cos mouros, que non podemos incruir antr'as dos encantados; pois ben, n-esas leendas, vemos loitar cos mouros, non os héroes das *xestas* castelás, senón os *Doce Pares de Francia* (donzellas perseguidas por *San Roldán* e trocadas por iste en seixos brancos, en Valdeorras).

E cand'algunha relación teñen estas leendas de feito heroico co-as dos mouros encantados, ou teñen orixe *haxiográfico* (Castro de San Facundo, ond'iste e San Primitivo combateron cos mouros), ou son *os mouros que loitan os ús cos outros* (Xuranzás, Croas de San Martiño de Mondoñedo e Montecizal, Carballoso e Castro d'Ouro, citados por Amor Meilán).

Na épica castelán, o mouro é sempre o inimigo asañado e secular. Non hai tal cousa nas leendas galegas de mouros encantados. Quitando os casos d'antropofaxia (*Aquí me huele a carne de cristianillo vivo*) nos demais, si ben os mouros encantados castigan

sen remisión a quen lles falla á palabra ou a quen os descobre, no demais lévanse ben co-a xente, e aínda moitas veces fan favores e protexen os inocentes. Mais ben son amigos que inimigos. Mais ben son seres superiores, xustizeiros e que premian os servizos ás mauchas. Cando foron asina, os mouros das xestas e do romanceiro?

Mais, en resume, qué sabemos — fora da xente erudita, e aínda n-esta, da mais moderna — da influencia da épica castelán en Galiza? A historia da literatura galega o que nos amosa é unha grande influencia eiquí da literatura francesa e provenzal. No século XIV, tempo das traducións, intresa en Galiza a épica francesa, os ciclos de Calomagnano e d'Artus (coñecido iste principalmente en fontes francesas); consideran dinos de seren vertidos o galego, o *Turpin*, a *Estoria Troyda*, a *Demanda do San Graal*, o *Lancelote do Lago*. En troques, do castelán traducen textos legais; o *Fuero Juzgo*, as *Sete Partidas*; ren do Cid, nin de Fernán González, nin dos Sete Infantes de Lara, nin do rei Don Rodrigo; nin de Fernando del Carpio. O xenio da raza se non avía co-a epopeia histórica e sinxelamente guerreira do ciclo hespañol, e íbase cos libros de xeito idealista mais ergueito e superior, por riba das simples fazañas, nado ademais en homes do mesmo sangue e da mesma y-alma. E asina atopamos qu'aínda hoxe leen eiquí os peisanos con deleite e con fé a historia dos *Doce Pares de Francia*.

Igoal sorte cabeulle o romanceiro. Fora dos romances puramente galegos, todos lles de caracte relixioso, cabaleiresco ou lexendario, hai os que se deprenden e repiten en castelán. N-istes, cando non son versións castelás d'outros galegos perdidos ou non perdidos (*Xeríneldo*), son do mesmo xeito qu'os galegos, e dan dereito a supor que de non teren eiquí o seu prototipo feito, a *materia* pol-o menos d'istes romances, foi d'eiquí pr'alá, e non veu d'alá pr'eiquí.

Com'as leendas de mouros encantados qu'andan por aquelas terras, é de supor que pol-omenos d'eiquí colleron moitos elementos.

En todo caso, non hai modo de supor qu'os nosos mouros encantados sexan os mouros da épica castelán.

*Os mouros encantados e os mouros
da épica europeia*

Xa mais enriba notamos unha grande semellanza antr'os nosos mouros encantados e os da épica europeia (*Carolinxia* e a que d'ela derivou): o pouco que se parecen ós mouros auténticos. E fixemos notar aínda a persistenza en Galiza dos Doce Pares de Francia, e a eisistencia de leendas en qu'iles loitan eiquí cos mouros. Joseph Bedier demostrou a influencia decisiva qu'as pelegrinacións a Sant'Iago tiveron na formanza das leendas épicas francesas. Ambrosio de Morales pasmou de qu'o cabido compostelán tivera todol-os anos solenes funerás por Calromagno. Non hai dúbida ningunha de qu'as leendas francesas, parte das quales forxouse tamén eiquí (aparecimentos do Apóstolo, visión do Camiño d'Estrelas por Calromagno, Lucerna en Valverde, etc.), tiveron na Galiza unha influencia fonda e demorada. N'estas condicións compre admitir por forza que tiveron que contribuir á formanza das dos mouros encantados.

Mais aínda agora, os nosos mouros encantados tampouco son mais qu'en moi pouca parte, os mouros da épica francesa. Istes, coma no castelán, son os inimigos con que se pelexa, a quen se mata sen piedade: son os descreídos, os inimigos do Santo Apóstolo e do Imperador que é seu paadín e cabaieiro. Por iso, iles aparecen, loitando con Roldán e cos outros Pares, en leendas que non pertencen ó ciclo dos encantados, embora, com'enantes dixemos, poida haber contaminación antr'os dous ciclos.

Compre, así e todo, sinalarmos un punto de contauto concreto, importante, e fundado en documentos:

Na *Crónica do Arcebispo Turpin*, hai un capítulo, o IV, tidoado no testo latino *De ydolo mahumeh*, qu'imos reproducir eiquí atal e coma s'atopa na tradución galega do século XIV:

«Do ydalo de Mafomete»

«Poys que Calros maldiso estas tres cidades, quantos ydolos y achou e en España, todo los destroyo e birtou salvo o ydolo que he en terra de Alandusie que chaman

Sala Cadix, et Cadix quer dizer en lingoajen abrayquo Deus; et dizen os mouros que este ydalo fez ali Mafomete a quen eles sirven, seendo vino en seu nome por encantamento; et meten en el hun-a ligion de demoes que o teen sotilmente e tan rezeo que nunca o ninhunn o pode birtar. Et quando chega alguun mouro y, para facer oraçon ou pedir merçee a Mafomete; et quando chega alguun cristiano, vayse enfermo. Et se algun-a ave pousa en el, morre logo; et aquel ydalo esta en na ribeira do mar en un penedo antigo, sobre la terra moy ben laurado de hun-a obra moy nobre aa mourisca; et en fondo he moito ancho e cadrado, et ençima estreito; et he tan alto quanto pode voar un coruo; et sobre el está en pee feita hun-a ymageen de metal en gisa d'home, et ten o rostro contra o medeo día, et en na mao destra ten hun-a moy grande chaue que lle caerá segundo dizen os mouros, quando nacer en França huun rei que metera toda España a creença de Deus, et quando eles viren caer a chaue asconderse am so a terra quanto aver ouveren e fugiram.»

Eiquí temos, pois, no século XII, época da redacción latina da *Crónica de Turpin*, a idea dos tesouros acochados pol-os mouros baixo da terra, nos castros, nas mámoas, nas ruínas, nos penedos e nas fontes, os tesouros qu'outro apócrifo, o *Libro de S. Cipriano*, diz estar relacionados n-un pergamiño atopado nos alicerces do castelo mourisco de D. Gutierre de Altamira, no ano de 1065, época en que D. Fernando o Grande, rei de León, entregou os dominios da Galiza ó seu fillo García, pergamiño qu'asegún o dito apócrifo s'atopa en Barcelona.

N-unha edición moderna portuguesa do mencionado *Ciprianillo* traí a espricación seguinte:

«Todos os thesouros e encantamentos do antigo reino da Galliza acham-se depositados pelos Mouros e Romanos em esconderijos subterraneos. A maior parte d'elles, segundo declara o pergaminho, ficam a pequena distancia das nascentes de agua, que conservam a sua fluencia mesmo durante os calores mais rigurosos.»

«Esta prevención de Mouros e Romanos, dá a entender que sendo expulsos d'aquelles

territorios depois de guerras porfiadas, levaban a esperanza de voltar a establecer-se ali mais tarde, e por isso foi que deixaram parte dos seus haberes escondidos, temendo que lhes fossem saqueados pelas legiões invasoras.»

O *Ciprianillo*, pois amóstranos desenvolto no século XVI, o mito dos tesouros da Galiza, procedentes dos mouros, idea que logo nos amostará producindo os seus efectos o sonado proceso promovido pol-o Licenciado Vázquez de Orzas. O qual todo lévanos a sospeitar a eistencia d'unha tradición que ven xa pol-o menos dende o século XII, ben atestada. E' un dos elementos sementes do mito dos mouros, mais é un dos mais importantes.

Tivo iste ciclo de leendas un proto-tipo que se perdeu? Un indicio pode haber d'esto, se cadra, no *Parzival* de Wolfram von Eschenbach, que igual qu'a *Crónica de Turpin*, semella ser unha das leendas que nasceron nos santuarios que había ó longo do *Camiño Francés* das peregrinacións a Compostela, tendo sido con moita probabilidade o que lle deu nacemento o do monte Cebreiro, onde houbo mosteiro e hostal de peregrinos, e onde quedou coma lembranza, a historia do Santo Miragre, cousas todas qu'estudou por miúdo Anxel del Castillo, o que nos dispensa de volver falar d'elas. Pois ben, no *Parzival*, Klingsor é un mouro que vive n-un castelo encantado, poseendo grandes tesouros e poderes máxicos, perto da Hespaña musulmana.

Non podemos hoxe aínda adiantar mais n-iste camiño, o qual porén fica aberto pra novos inquéritos. Mais pol-o pronto temos atopado algunhas coincidencias dinas de nota antr'os nosos mouros encantados e os mouros das leendas épicas europeas, sen que emporiso estabrezamol-a identidade nin moito menos.

Os mouros encantados e os nosos mitos pre-cristiaos

Foi Murguía quen indicou a idea de qu'os nosos mouros foran en realidade seres mitolóxicos desfigurados: «Sinificando en galego *mouro* non sementes o mouro, senón o que

ten coor pardo escuro, confundironos con outros xenios cuio caraute demoniaco é patente, mais que non din o que houberan podido ser.» E non hai dúbida que com'outras vegadas, Murguía deu no fito, pol-o menos en parte. Os mouros encantados da nosa Terra, que pouco mais teñen de mouros qu'o nome, viñéronse pôr no canto d'outros persoaxes moito mais antigos. E' a úneca espiación doada que se lle pode dar ó mito. Ora, os persoaxes a quen viñeron substituir, eran persoaxes míticos?

Non coñecemos dos nosos mitos precristiaos mais qu'as sobrevivencias que chegaron a nós, e que comparadas c'as d'outros pobos en especial dos da mesma orixe, pódennos dar luces. D'estas sobrevivencias hai d'abondo: as *donas*, o *trasno*, o *tardo*, o *urco*, os *legumantes*, os *nubeiros*, etc., e pra todos hai paralelos. Nos mesmos sitios onde viven os mouros, temos dito que viven outras vegadas *donas*, *enanos*, *xigantes*, *nenos con barbas*, *señores*. Os mouros poden pertencer a esta caste de seres.

Por outra banda, a creenza n-estas poboacións mitecas habitadoras dos moimentos prehistóricos, dos penedos, das fontes, etc. é cousa que s'atopa en todos lados, e adoito en relación cos tesouros. Salomón Reinach ocupouse das tradicións referentes a tesouros e entidades mitecas que viven nos moimentos prehistóricos. En Suiza, nas pedras con coñías, andan as fadas. Leite de Vasconcellos cita antr'outros un Penedo das Bruxas (*Hexenstein*) perto de Schalberg; un Penedo de Balder en Scandinavia, e varios *Elfstenar* ou *Elfsquarnar*, penedos ou muiños dos *elfos*, que viven baixo d'iles. Efectivamente, sempre se figurou ós elfos vivindo nas covas e soterraños. Os gnomo e kobolds andan debaixo da terra, en relación co-as minas e cos tesouros. E eiq' debemos lembrar os paralelos xa apuntados na primeira parte d'iste traballo.

Na Francia, os dolmens levan tamén nomes sinificativos: *four des géants*, *maison des fées*, *maison du diable*, com'indica Reinach.

Na Bretaña, os *korrigan* atópanse nas fontes, sobre todo nas veciñas dos dolmens, e os enanos gardan tesouros nas pedras, e iles

foron os qu'escribiron as pedras escritas, e com'as fadas, viven nos dolmens, que levan o nome de *ti-ar-korrigan* — casa das fadas.

Non hai dúbida, pois, qu'os nosos mouros encantados son unha d'esas razas míticas, qu'outrora levou outro nome, e que foi identificada c'unha poboación histórica, senon da Galiza, das terras circundantes. Iste é o pensar tamén de Leite de Vasconcelos. E pol-o tanto podémoslos clasificar provisoriamente cos elfos e cos korrigan.

Mais entendámonos: os elfos e os korrigan non son — aínda na vaguedade e na indistinción con qu'o pensamento popular procede nestas cousas — o que propiamente poidamos chamar *xenios* ou *espritos* — aínda que se poidan identificar cos *elementais* de Teofrasto Paracelso — senon unha suposta raza d'homes pequenos, qu'a leenda presenta deformes, armados con dardos de pedra e dotados de poderes máxicos. Por varios detalles semellan por vegadas unha raza dexeñerada: a súa pequena talla, a súa fealdade, o quererem levar rapaces novos pra os cruzaren cuas súas femias, ou roubaren nenos trocándoos pol-os seus fillos aparvados — cousas estas derradeiras qu'atopamos nos elfos alemás e escandinavos, nos korrigan bretós, e logo nos *xans* d'Asturias — co que semella quererem rexeneral-a raza.

Xa Walter Scott supuxera qu'esas razas míticas representaban os habitantes prehistóricos do país, e dos elfos escandinavos pensouse tamén seren unha raza primitiva relacionada cos lapóns, e á qu'a leenda deu poder sobrenatural, cecais pol-as virtudes máxicas que apuñou os lapóns.

Compre pol-o tanto desbotar-o carate demoníaco que lles deu Murguía, cecais fundado sómente na coor escura, que xa temos dito que non é costante, namentras qu'as consideracións que levamos feito n-iste apartado nos levan a entrarnos no seguinte.

Os mouros encantados e as poboacións prehistóricas

Martins Sarmiento, incansábele esprorador das antiguidades e tradicións da parte de Guimaraes, observou que moitas vegadas a xente apuña a construción dos Castros á xente

de Napoleón. N-unha carta a Leite de Vasconcelos, fala das citanias e di que primeiro chamáronlle sitios de *pagaos* e despois da invasión árabe, de *mouros* e que mais tarde, e a consecuencia da invasión francesa, tamén lles chaman de *franceses*. O mesmo di n-un artigo publicado no *Pantheon* do Porto.

Ora, o mesmo feito foi observado eiquí com'atestan Cuevillas e Bouza Brey no seu estudo en col do Neixón, Din elí: «... nós pol-a nosa parte, poidemos facel-a comprobanza do dito pol-o sabio portugués ó escoitar qu'a Rodela de Framontaos (Merca, Celanova) e as mámoas do Monte das Motas (Lobeira, Bande), foran obra de *franceses* e ó saber, aínda con meirande admiración qu'os atenos do Outeiro de Fontefría (Merca, Celanova) foran erguidos pol-os *carlistas*.»

E o feito non é estrano: na Alemaña acontez o mesmo; o pobo atribúe ós franceses de Napoleón construcións, ruínas, ósos, armas. É un feito que responde ó que deixamos dito en col do esquecemento dos feitos históricos. Iste esquecemento produz dúas sortes de fenómenos inversos: 1.º O *envellecemento* dos feitos (a *arqueosía*, de Benigni): en Saboya apóñen ós mouros a ruína d'aldeias que foron desfeitas tres ou catro séculos despois. 2.º O *rexuvenecemento* dos feitos: en Hesse, vilas que foron destruídas nos séculos XIV e XV, din que o foron na Guerra dos Trinta Anos; en Westfalia din qu'os suecos luteranos foron combatidos por Calromagno c'un cañón de ferro. A atribución dos nosos momentos prehistóricos (castros, mámoas, etc.) ós mouros, ós franceses, ós carlistas, son fenómenos de progresivo rexuvenecemento.

Hai un terceiro fenómeno, que Raul Rosières chama *ley das trasposicións*: esquecido un héroe, a súa leenda apóñselle a outro héroe mais sonado. Sebillot cita o caso concreto da leenda d'un rei que se perdeu indo de caza, e atopou un seu vasalo que lle deu de xantar sen o coñecer, a qual contou-se na Antigüidade d'Antioco, e traguida a Occidente, atribuíuse na Ingraterra primeiro a Godofredo Plantagenet, e despois ó seu fillo Enrique II; logo pasou a Francia, e contou-se de Francisco I e despois d'Enrique IV. E iste fenómeno é o que aconteceu no caso dos nosos mouros.

No traballo dito de Cuevillas e Bouza Brey, di: «É conveniente advertir en primeiro lugar que pr'o noso pobo a mourindade non é soilo o Islam, senón todo aquilo que non é cristiandade. A un home que dend'as Filipinas brincara pr'o Xapón, ouvímoslle dicir que tiña andado por terras lonxanas de moita mourindade. Pra iste home coma pr'a mor parte dos galegos iletrados, ser mouro é sinxelamente non ser cristián, e n-iste senso, aquela verba pode desinar a calquera xente dos tempos antigos ou modernos.» Isto posto, veñen deducir os autores, pouco mais menos, o seguinte:

Nos primeiros séculos do cristianismo debeuse falar moito na nosa terra dos abós pagaos ou xentís. As mámoas esquecidas na montana, os castros abandonados probablemente dend'o tempo d'Augusto; os lugares de culto, serían *obras dos xentís*, nome que aínda levan algúns asegún Castillo.

A oposición antre cristiaos e idólatras fixo qu'os primeiros, atendendo con preferenza á diferenza de fé foran perdendo a conciencia da continuidade racial cos abós que morreran no xentilismo. D'aquela, en castros, mámoas, penedos e fontes, misturouse as súas dos antigos deuses co-as dos guerreiros e sacerdotes antigos.

O pasar os anos de domiñanza alarbia, as algaras d'Almanzor, etc., introducidos no noso chán algúns elementos vidos do Sul, o mouro vaise pondo no canto dos antigos habitantes dos castros.

Os habitantes mitecos dos moimentos prehistóricos son, pois —asegún os dous mais afincados esculcadores do folk-lore castrexo— orixinariamente, os seus habitantes verdadeiros mitificados. A tradición popular ten unha base histórica, non nos mouros, mais nos xentís anteriores ós mouros, n-aquiles antigos galegos qu'as historias chaman *celtas*. E' o mesmo caso dos elfos e korrigán, e dos Tualha-De-Danand na Irlanda.

Outra confirmanza ten iste pensar: o feito de qu'a tradición popular os poña sempre com'anteriores ós romanos; asina a cibdade dos mouros do Outeiro de Rubiós (Cañón, Celanova) tivo guerra cos romanos, e istos botaron ós mouros do Outeiro de Vimieiros e do castro de San Facundo de Cea. De sorte qu'aínda a localización histórica dos nosos mitecos, ven descubrir a súa verdadeira persoalidade.

VICENTE RISCO

TABALLOS DO SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS

Problemas de Xeografía Galega

NOTAS EN COL DAS FORMAS DE POBOAZÓN LABREGA

O Comité executivo da Unión Xeográfica internacional acordou, despois do Congreso de Xeografía celebrado no Cairo no 1925, nomear unha comisión encargada de fazer o programa pr'o estudo das formas da poboación rural. Dito programa ou millor dito cuestionario, débese presentar ó primeiro Congreso de Xeografía que se terá en Londres no 1928. Sería de desexar qu'a Seición de Xeografía do noso Seminario fixera algún traballo pra mandar ó Congreso.

A comisión formada pol-os Sres. Biassut (Italia), Demangeon (Francia), Fleure (Inglaterra), Michette (Bélxica), fixo o seguinte cuestionario:

I

Definicións

1.º—Definir que é o que se chaman modos d'habitación rural.

Débense chamar así todos os establecimentamentos humanos fora das vilas? Débese reservar o nome pr'os establecimentamentos rurais qu'acougan unha esplotación agrícola? Ou hase d'espallar a todos os establecimentamentos, hastra os qu'abrigan industrias?

2.º—Definir que é o que se chama aglomeración ou concentración.

Hai moitas variedades ou modalidades de concentración, diferentes pol-as formas visibres e pol-a disposición das casas no interior do agrupamento?

3.º—Definir o que se chama dispersión.

Hai diferentes maneiras? O lugar (*hamlet*, *weiler*, *hameau*) é forma de concentración ou d'espallamento? Unha grande granxa isolada, que mantén moitos centos de obreiros ou de colonos, é unha forma espallada?

II

Orixe dos tipos de poboación

1.º—Cal é a influencia das condicións naturais?

a) Influencia do relevo? As terras chás e as montesias crían condicións doadas a certa clase de poboación?

b) Influxo da natureza do chán? Terras enxoiadas ou molladas? Terras de bosque ou descubertas?

c) Influxo da y-auga do chán? Inflúen na creación de determinados tipos, a fartura, a probeza, a falla d'auga?

2.º—Influxo das condicións sociais?

a) Pódese fixar que na orixe dos establecimentamentos humanos imponse un certo tipo?

b) Pódese falar d'arelas étnicas? Hai maneiras propias pra cada raza?

c) A seguridade, a defensa, impuxeron certas maneiras de fixamento?

d) Poden estar cinguidos os modos de poboación c'os réximes agrarios? A grande propiedade e grande esplotación teñen por resultados poboación amontoada ou espallada?

e) Inflúe a densidade de poboación?

3.º—Influencia da economía agrícola.

a) A maneira de fixamento, depende do grado de progreso agrícola? Diferencia según as formas nómada ou sedentaria, intensiva ou extensiva?

b) Os grados d'organización do traballo

agrícola (distribución periódica dos eidos, esplotación trianual, etc.) levan a unha certa forma?

c) Inflúe a orientación da produción? Graus? Herbas? Froitas? Hortas?

d) Nos diferentes tipos cal é a posición i-a distancia dos eidos respecto da casa do labrego?

III

Repartición Xeográfica dos tipos

1.º—Iste repartimento foi sempre o mesmo en cada un dos países? Non amosa a hestoria exemplos d'inversión dos tipos?

2.º—N-hai na hestoria da colonización agrícola dos diferentes países períodos nos que mande un certo tipo?

3.º—Pódese detremiñar os tipos de poboación nos tempos prehistóricos?

4.º—Cal é a forma nos países novamente poboados e colonizados?

IV

Relación dos tipos de poboación c'os outros feitos da Xeografía do home

1.º—Hai relación entre os tipos de poboación i-os tipos de casa?

2.º—Hai influxo do tipo sobre a economía rural? Sobre a forma do cultivo? Sobre a calidade das colleitas?

3.º—Hai influxo dos tipos sobre a organización social, sobre as relacións dos homes, sobre os costumes i-as ideas, sobre a civilización rural?

Conclusión

Non é de desexar que se fagan no mór número posíbre de terras, estudos rexionais e locais ben feitos pra definir, clasificar i-especificar os tipos de poboación?

A ninguén se l'ocultará o intrínseco d'iste cuestionario, índice das preocupacións dos xeógrafos sobre o tema fundamental cicaís, da súa ciencia. A resposta á conclusión é ben doada: Os estudos hanse fazer sobre rexións ben precisadas, de maneira que sexan positi-

vas, compretas e severas contribucións dinas de toda confianza dos espíritos sistematizados i-organizadores. E pensando n-isto, non é preciso un cuestionario metódico sobr'a maneira de levar o traballo? Sobre da técnica doada pra apurar o estudo de todol-os feitos de cada rexión ou localidade? Mais logo voltaremos encol d'isto, pois denantes comprendas verbas sobre do cuestionario devandito. É demasiado xeral e refrexa a maneira de ver propia das terras do centro e do ponente da Europa, onde predomiñan os vastos chaos agrícolas (Francia, Francia, Alemaña, Italia continental, Inglaterra do leste) alternando con tipos menos espallados de verdadeira montana (Alpes, Walder d'Alemaña, etcétera). Así tiña que ser un cuestionario feito pr'o mundo inteiro. Tiñase que contentar cos termos esenciais. Logo hemos ver que pr'a nosa xeografía compre outra cousa pol-os caracteres enxebres da nosa Galiza, en conxunto e nas rexións en que naturalmente s'organiza.

Pol-o pronto imos tratar de darmos resposta d'unha maneira xeral e sempre con referencia á Galiza, ás preguntas do cuestionario. Referirémonos ós números dos epígrafes i-apartados.

I

1.º—Chámase modo d'habitación rural ás diferentes formas d'agrupamento dos homes que viven predominantemente do dereito traballo do chán. Unha mina, unha estación do tren, un balneario, etc. non entran de por sí en tal categoría. Compréndense as industrias inmediatamente derivadas do traballo do agro (vinificación, tecido do liño, seca das castañas, augardente, fabricación de ferramentas de labranza i-outras, moitas d'elas necesario remate do propio traballo agrícola), do gando (derivadas do leite, coma queixos e manteigas, tecido da lá, conserva do porco) e da necesidade de fornecer a vida doméstica nos lugares afastados dos mercados vilesos (ou imposta tamén pol-o aproveitamento dos materiais da terra: canteiría, carpinteiría, zapateiría, etc.) Esta forma de vivir abóndase pra si mesma. A vila ten por fundamento económico o comercio ou un sistema de necesidade

espirituais (relixiosas), ou de goberno, sen aparecer inmediatamente ligada ó traballo do chán.

2.º—Chámase poboazón concentrada aquela que se dispón en pobos ou aldeas de gran número de veciños irradiando a súa aitividade sobre unha grande extensión de chán labrego. As aldeas están afastadas unhas das outras. En moitos casos, n-hai aldeas verdadeiras, senón pequenas vilas cos seus caracteres específicos de tales, acarón das propiedades de forma labrega. Pódense distinguir varias formas: a) Aldeas ou pobos grandes de caseirío xunto, de feitura vilega, cinguidos pol-as terras de labor en radios diferentes, asegun as necesidade do traballo (hortas, eidos de pan, bosques, montes). b) Pobos formados por casas familiares arrodeadas cada unha pol-a súa horta, mais todas elas formando un conxunto. c) Pobos formados por casas soilo d'habitación, tendo no campo as habitacións propiamente agrícolas. d) Pobos que xuntan a vivenda i-os edificios de esportación no mesmo conxunto.

3.º Poboazón espallada ou dispersada é a que se dispón en pequenas aldeas próximas entr'elas. Eiqui-coma no apartado derradeiro o concentramento ou dispersión hánse considerar en relación coa poboazón do país de que se trate.

A dispersión pode ser forma antiga ou nova, procedente n-iste caso d'un repartimento de terras, d'unha nova rede de camiños e d'outras cousas. Unha grande vila comercial pode criar nos seus arrabaldos unha forma de dispersión labrega. O lugar (hameau, hamlet, weiler) é sempre unha forza de dispersión. Calquera dos lugares leva a dirección espiritoal (lugar da eirexa) do grupo. Iste é o caso da parroquia galega, tipo de poboazón espallada. Unga grande granxa non pode ser considerada como forma d'espallamento, pois os obreiros inda que vivan en casas isoladas, dependen do traballo da granxa. Soilo moitas granxas espalladas n-un chán poden, pol-o seu número, considerarse coma poboazón dispersa.

II

1.º—a) As condicións naturais detremiñan

a forma inicial da poboazón. Soilo en certo grado se poden vencer e na maioría dos casos por traballos (minas, comercio, portos) que non son os propios da poboazón labrega. En xeneral, os chás crían poboazón concentrada i-as montañas poboazón espallada. Os penichaos ou fast-ebenes aseméllanse ós verdadeiros chaos. b) Os terreos enxoiros, de pouca auga, favorecen a concentración dos pobos (Karts ilíricos, balcánicos, etc.) mentral-os fartamente regados predispoñen ó espallamento. Os lameirentos e inundabres adoitan ter poboazón concentrada nos solares mais enxoiros e seguros. Dita tendencia é tamén favorecida pol-a necesidade de manter obras e traballos cooperativos. O bosque favorece a concentración mais sempre compre distinguir antr'o bosque na terra montesía (poboazón ó longo dos vals) i-o da terra chá (grosos burgos concentrados). c) As augas nos terreos graníticos de variado releve de pouca outura, predispoñen ó espallamento. As terras secas de augas de fondo que se tiran por puzos poden producir espallamento.

2.º—A influencia das condicións socias ten que sere grande e variada, manifestándose o xenio enxebre de cada pobo na transformación de certas determinantes naturais. O xenio orgaizador, fortemente paciente dos holandeses, fixo das suas terras neboentas molladas pol-o mar, pol-os rios e pol-o ceo, un frorido xardín de cultura.

a) Non é doado opinar sobr'as formas primeiras d'habitación. Parés qu'a tendencia a se xuntar as familias baixo o mando d'un xefe de clán, baixo a lembranza relixiosa, debe favorecer a criazón de pobos grandes. Mais tamén n-hai qu'esquecer que as formas do chán i-o orgaismo natural da terra debe impor fortemente o seu ritmo nas primeiras formas millor que nas xa esprimentadas.

b) Cicais haxa (é a tesis de A. Meitzen: *Siedelung und Agrarwesen des Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, der Finnen und der Slaven*) unha arela propia de cada raza. O autor dito sostén qu'a forma espallada é natural nos celtas i-a concentrada nos xermanos. O primeiro feito parés ser certo en xeral, mais tamen nos chaos ó W do Wesser, na Flandes, nos Alpes suízos e

bávaros, no N da Scandinavia, predomiña a forma espallada. Débese ouservar que moitas d'istas son terras montesias e que a forma espallada dos grandes chaos do Centro europeo dispónse en aldeas grandes non lonxanas pol-a densidade forte da poboazón.

c) Soilo de certa maneira, en pequeno grado. Tamén os grupos isolados se fortifican sen necesidade de se xuntar en pobos grandes. A Galiza medieval tiña unha poboazón espallada inda nos tempos esgrevios. Lembrese a fartura de *castros* e *citánias*. Elas coma despois os mouros dos castelos e vilas acougaban ó pobo labrego nos grandes perigos.

d) A grande propiedade e grande esprotación detremían o concentramento. Os amos gostan de mirar xuntos ós que traballan a terra; moitos *vici* romanos veñen da xuntanza de colonos preto da *villa*.

e) Cicais soilo de un xeito secundario. Compre considerar denantes a extensión, as condicións físicas, as tendencias da raza, a forma dos cultivos e da propiedade. Na Península ibérica os espazos de mór densidade son de poboazón espallada. Tamén é fundamental a presenza de vilas ou non. A grande vila moderna semella en xeral criar a carón do propio desenrolo urbán de formas achegadas ó campo (hoteles, grupos obreiros), outra medra da poboazón campesía espallada. Co crecemento da poboazón medra nos nosos días o tipo espallado, de que son eixemplo os cinturóns *novos* labregos das novas vilas.

3.º—É unha condición importante, mais suxeta a outras orixinarias sobre tudo ás condicións naturais.

a) O estadio nómada (xermanos de Tácito, irlandeses do século XVI, galeses do Medioevo) prodúz o desprazamento d'habitación según os cultivos migratorios, en formas espalladas. Cicais estea n-iste estadio o orixe de moitas aldeas galegas na Edade Media, de vivir semellante o que describe Giraldo Cambrense nos galeses do século XII (Casas de madeira dispersas no linde das rexións alboradas).

En xeral a agricultura extensiva é d'habitación concentrada, i-a intensiva de forma espallada.

b) Son condicións moi variabres. Na Irlanda medieval había terras d'arado traballadas pol-a comunidade nas que cada un rescibía, periódicamente, unha sorte igoal. En lugar de s'agruparen, producíase a dispersión, porque o importante eran as terras de pasto nas que puñan as súas casas. As regras da esprotación trianual (un ano cereal d'inverno, o segundo ano cereal de vran, o terceiro barbeito) produciron burgos concentrados.

c) Os cereales, habitat concentrado; os pastos, os froitales i-as hortas, espallado. Na Galiza é iste un estudo delicado qu'está por iniciar.

d) Nas formas esenciais as hortas están ó pé das casas, siguen en distancia as searas e mais lonxe os bosques. Semella ser a regra xeral, e pódese observar doadamente na nosa terra. As viñas apesares do seu traballo fino, están moitas vegadas lonxe das casas, pol-a necesidade d'as prantar en terras encostadas ou porque n-outrora, a cepa dábase millor no monte. Mais hai casas de traballo (lagares, lefeiras pr'os mollos, bodégas) no centro do eido ou agrupadas presidindo a ribeira.

III

Os catro puntos d'iste epígrafe precisan finos estudos hestóricos. Que houbo tempos é evidente. En liñas xerás, a romanización precurou concentrar; as invasións xermánicas favoreceron a dispersión. En Galiza parés qu'os cámbaos non foron grandes e sempre domiñou o espallamento. Nos países novos provistos de camiños e comunicacións trazadas ó tempo de colonizar, predomiña un espallamento de grandes granxas.

IV

1.º—No habitat concentrado, as casas tenden a ser outas, coma no espallado quedan rente ó chán. No primeiro o páteo interior; no segundo o circundante. Hai que ter en conta as formas intermedias.

2.º—O espallamento multiplica a variedade de cultivos, favorece a perfeición caseira da conserva dos productos, o desenrolo de

variadas clases de gando i-a pequena industria rural, i-o cultivo intensivo de pequenas porciós de terra sempre a dar.

3.º—O espallamento garda as tradicións agrícolas, a lembranza do antigo sentimento relixioso, a orgaización petrucial da familia, tendendo á criazón d'unidás que s'abondan a si mesmas (industrias caseiras, gandeiría a mais do traballo do agro). É unha forma conservadora i-apegada ó chán. A transformación dos sistemas de comunicación, aproveitada ó espallamento é faino a forma mais nobre sinxela i-armoñosa da figura do habitat sobre o mapa. Unha poboazón espallada endexa-mais perderá as súas características étnicas, e gardará pr'os días do porvir unha vitalidade poderosa. Creemos qu'adautada ás técnicas modernas, sexa o tipo mais perfecto i-espranzado de poboazón labrega.

A conclusión do cuestionario leva en si a resposta. Pois somentes c'un estudo preciso do mór número, en fin de contas, de todas as rexións d'un país, pode resolver as múltiples preguntas en col do habitat labrego que levan en si a hestória i-a xeografía, no que teñen de vital.

Agora, xa espoto o cuestionario, compre dicir unhas verbas déntes de seguir o noso pequeno traballo. As respostas indicadas teñen un cáraute de xeneralidade qu'as fan soilo provisórias, respondendo á arela de trazar os sucos esenciais do campo que temos que labrar. Pra lles darmos unha mór perfeición cumpriría un longo estudo de toda a imensa literatura xeográfica que s'está producindo e que nos iba levar demasiado lonxe. Por outra banda, non convén esquecer qu'o noso ouxeto é o estudo da poboazón labrega de Galiza, terra de particularidás tan enxebres que mais ben prexudica que favorece a comparanza con outras rexións. A comparanza ha vir cando estea firmemente feito o noso traballo, obra de moitos investigadores e de moitos anos.

É doado o cuestionario citado pra dirixir os estudos do noso Seminario? Eu, modestamente coido que non se pode acoller na súa integridade, inda qu'estean maxistralmente indicadas as custións esenciais.

Pol-o pronto, na Galiza temos unha unidade vital antiga, xeográfica, eterna: *parroquia*.

Pra coñecermos a xeografía humán galega é preciso estudar todas as parroquias c'un método seguro. Temos a fortuna de conservar a célula social labrega íntegra nos seus decisivos caracteres. O grande prehistoriador e arqueólogo Florentino L. Cuevillas, demostrou d'un xeito indiscutible na súa derradeira conferencia feita en Celanova e que aínda ha de ser coñecida. E non se pode afastar o investigador d'ista pauta trazada pol-a natureza e pol-a historia.

Alguén pensará que sería máis doado comezar por rexións naturais. Coido que a falla de serios traballos cartográficos (de xeoloxía, agricultura, climatoloxía, habitación, etcétera), fai inaceitábel o proleito en si centífico e ben guiado. En troques unha vegada estudadas as parroquias, é doado dispoñer en rexións naturais.

Máis a carón do estudo das formas do habitat labrego, íntimamente cinguido co-ilxurde o da forma e disposición da casa labrega. N-ela comprendemos o pazo, pois secularmente afincado no chán, zuga d'il a súa vitalidade, coma un poderoso castiñeiro petrificado. Os puntos que debe encher un programa pr'o estudo da nosa casa labrega serán os seguintes. N-hai qu'esquecer que se trata d'un ensaio.

1.º A casa-habitación.

Materiáis de construción (pedra de grá, pizarra, croyo, barro, pallabarro, madeira, tella).—Pranta.—Alzado (Fastiaes, fronteiras, laterás e traseiras).—Coberta (feitura, desván, tella, pizarra, colmo).—Orgaismo ver-

tical (pranta baixa, piso ou pisos, co-a comunicación entríles) Iluminación e ventilación (porta, ventás ou fiestras, balcón, solaina, bafarda, co-a súa feitura i-orientazón en relación co-a da casa).—Dinámica do vivir doméstico (cocina, na pranta baixa ou afastada, ou no piso, saída do fume, pol-a coberta, ou chemineia), sala ou cuartó, sobrado, dormitorio.

2.º As construcións adxetivas á casa labrega.

O curro ou páteo (fronteiro, circular, dianteiro, lateral, interior).—A i-auga (puzo, tanque, fonte, aproveitamento comunal).—As cortes (baixo da casa, arredor do curro, fora do curro, c'a súa pranta, alzado, material, barras, sistema de comunicación e lús, e variacións impostas pol-a natureza dos animais: galiñas, porcos, abenza, gando mór, cabaleirías).—Os almacés ou celeiros de produtos do agro (cabaceiros, paleiras, bodegas, leñeiras, sequeiros, c'a súa completa arquitectura e relación co-a casa de vivenda).—Os locais de traballo industrial labrego ou imposto pol-as necesidás do vivir da aldeia (frágoa, carpinteiría, zapateiría, tenda, lagares, locais d'estila do augardente).

3.º Elementos artísticos.

Ornamentación da pedra, do cal, da madeira, en portas, solainas, fiestras, parés; pintura e seus motivos e coores, tarabelos e todos os máis que s'aparten do sempre xeito construtivo.

RAMÓN OTERO PEDRAYO.

(Seguirá).

ARQUIVO FILOLÓXICO E ETNOGRÁFICO DE GALIZA

Ditos referentes a xentes e pobos

Da Ría da Arousa

Magorrentos de Palmeira,
pelados son os da Vila (*Caramiñal*)
para cantar e beilar
as mozas de Santa Uxía (*Ribeira*)

(*Santa Uxía de Ribeira*)

Da Ría do Eo

Castropol, corral de vacas,
As Figueiras de cabritos,
A Veiga de folgazás,
Ribadeu de señoritos.

(*Ribadeu. Os nomeados son pobos da Ría
algúns dos que pertencen administrativamente a Asturias.*)

F. BOUZA BREY

Adiviñanzas

—¿Qué cousa é cousa que anda no bolso e non gasta cartos nin medias?

O reloxo

—¿Qué cousa é cousa que cabe no puño e non cabe n-un carro?

O ovo

—¿Qué cousa é cousa que bate na lousa?

O mar contra os cóns

—¿Qué cousa é cousa que pousa no monte

e ven beber á fonte?

A ave chamada PINEIRA

—Estando un forno cheo de vacas berme-
llas veu un boi negro e botounas fora,
¿que é?

As ascuas e a pala

(Recollido en Goyáns, Lampón,
na Ría de Arousa)

F. BOUZA BREY

Os homes, os feitos, as verbas

A NOSA ETNOGRAFÍA

Ben ou mal ourentados, en grea informe os mais, sistematizados os menos, o feito é que ao cabo de algúns anos, dende a nosa renacencia —non esquencendo ao P. Sarmiento— téñense dado a coñecer moitos datos etnográficos, en número tal que xa estará ben ir pensando en facer o estudo científico e serio con todo o seu intrínseco, derivativo da nosa etnografía.

A fase literaria de fins de século, que tomou como tema predileito, o tipicismo, a descripción de festas, romaxes, lendas, costumes, etc., por un lado, o furor e iras santos conque algúns médicos atacaron a ignorancia, supersticións, crenzas do noso pobo —lémbrase a Rodríguez López— n'outro senso formaron nos comezos de esta época os primeiros arquivos etnográficos hoxe de inestimable valor.

Xa con un criterio mais científico, aportaron moitos materiais diste orde o Murguía e o autor de «El Idioma Gallego». Dende entón, nas cáseque infindas revistas publicadas, e en moitos xornaes houbo cando non unha sección, adicada ao folk-lore, moitos artigos e traballos de esta índole.

Fixémonos somentes na colección de contos populares publicados por L. Carvaxal, en

«Galicia Moderna» e nas descripcions da «Galicia Humorística» imprentadas as dúas en Pontevedra; as lendas e costumes dadas a coñecer por distintos autores en «Galicia» de Martínez Salazar e de la Iglesia, da Cruña, no «Almanaque Ferrolano» de Fort-traballos sobor de música popular; na «Galicia Diplomática» de Barreiro, en Sant-Iago; na «Ilustración Gallega y Asturiana» de Oviedo e en outras tantas, e xa nas máis novas como «Ultreya» de Cotarelo, en Sant-Iago; «B. da A. Gallega» da Cruña; «B. da C. de M. de Ourense», e nista mesma revista que dende os seus comezos tivo sempre unha gran predilección por esta cras de investigacións.

Fai tempo que vimos termando de dar a coñecer a nosa bibliografía etnográfica e hoxe podemos prometer a súa pronta publicación, que amostará a algúns lacazáns iconoclastas que os nosos antergos non deixaron todo por facer.

Agora o que fai falla e d'un xeito urxente é o CUESTIONARIO ETNOGRÁFICO GALLEGU, problema iste menos doado de resolver do que parece. Polo de agora lévase feito a labor mais outa na Península por parte da Sociedade de Eusko-Folk-Lore, e isto é debido, ademais da intensidade do traballo, a contar con un admirabel inqueridoiro etnográfico que facilite enormemente a laboria.

Engadido ao Cuestionario contan os estudos etnográficos vascos con folletíns de axuda e de ensino como o de Barandiarán (1) e folliñas contendo un só tema do Cuestionario, que espallan un ano ou dous por toda Vasconia, pra ter o mais completo posible o gran ficheiro etnográfico en formación.

As derradeiras chegadas ás nosas máns preguntan detalladamente todo o interesante folklore referente a fundación de Igrexas.

—Cánto se non podería falar n'iste caso concreto na Galiza? Aínda Risco no seu artigo pasado «mitoloxía popular» tocou algo isla cuestión.

No ano 84 aquela Sociedade de «Folklore Gallego» que presidía a Pardo Bazán na Cruña, editara un cuestionario limitado só a parte de supersticións e crenzas. Está publicado un folleto aparte e tamén na G. Diplomática.

Salillas, Puyol, Bernaldo de Quirós, García Herreros, Pedregal e Camarón da Sección de Ciencias Morales e Políticas do Ateneo de Madrid publicaron en 1901 un cuestionario demográfico moi interesante que reproducen Hoyos e Aranzadi (2) que dou por resultado 260 contestacións que ordenadas e crasificadas formaron no ficheiro 8.500 papeletas referentes ao nacemento, 20.000 ao casamento, e 15.000 á morte e enterro. Dos dous pódese aproveitar moito.

Na ourentazón que deba levar o Cuestionario será moi útil ollar como cousa fundamental o «Questionnaire d'Etnographie» de Louis Marin, Presidente da Sociedade de Etnografía de París, publicado en 1925.

Está dividido nas seguintes partes:

1.ª Vida Material; divídese en tres seccións: 1.ª Traballos, 2.ª Costumes de Traballo Material; 3.ª Distribución dos elementos materiais no espazo e no tempo.

2.ª Vida mental; divídese en catro seccións: 1.ª Instrumentos de coñecimentos; 2.ª Coñecimentos especulativos; 3.ª Coñecimentos prácticos; 4.ª Concepcións filosóficas e relixiosas.

3.ª Vida Social; divídese en tres seccións: 1.ª Feitos Sociais; 2.ª Elementos Sociais; 3.ª Sociedades.

Como mostra transcribimos detallado o índice da primeira parte:

PREMIERE PARTIE.—VIE MATERIELE
PREMIERE SECTION.—BESOINS
CHAPITRE PREMIER.—ALIMENTATION

ALIMENTS: boissons, fumées. — Objec-

tifs: nourriture, épargne, excitants, friandises, esthétique. — Régime alimentaire: combinaison, succession des aliments; êtres et cas auxquels s'appliquent des régimes spéciaux. — MATIÈRES premières: minérales, végétales, animales. — METHODES: préparation lointaine, cuisson, confection des mets, conservation, consommation. — INSTRUMENTS: pour préparation consommation, conservation. — SIGNIFICATIONS sociales et religieuses.

CHAPITRE DEUXIÈME.—SOINS PERSONNELS

Coutumes qui NE MODIFIENT PAS le corps humain: repos, exercices, jeux, entretien, soins généraux et particuliers; QUI TRANSFORMENT LÉGEREMENT la nature, régissent l'arrangement; celles QUI DEFORMENT LE CORPS. — Objectifs. — Méthodes et procédés. — Instruments. — Significations.

CHAPITRE TROISIÈME.—VÊTEMENT

PIÈCES. — OBJECTIFS: protection, but moral et esthétique, significations sociales. — PORT. — RÉGIME: vêtements prédominants suivant les saisons, suivant les êtres, circonstances ou fonctions. — MATIÈRES. — Méthodes et façons, confection, entretien. — INSTRUMENTS—SIGNIFICATIONS ethniques, professionnelles, civiques, religieuses, économiques, occasionnelles.

CHAPITRE QUATRIÈME.—HABITATION

ÉLÉMENTS ESSENTIELS, secondaires, de nécessité et d'industrie domestique; APPAREILS ACCESSOIRES; revêtements protecteurs; DÉCORATIONS et annexes. — OBJECTIFS généraux, d'édifices, de pièces. — Régime. — Usages. — Matériaux. — Construction et entretien. — Méthodes et coutumes d'entretien. — Significations.

CHAPITRE CINQUIÈME.—MOBILIER ET OUTILLAGE

Pièces, meubles de repos, d'exercices, d'appropriation, de supports; contenants; récipients, vaisselle; éclairage, chauffage, mesure du temps, décoration. — Usage. — Régime. — Matières. — Méthodes et procédés de confection et d'entretien. — Significations.

DEUXIÈME SECTION.—COUTUMES DE TRAVAIL MALÉRIEL CHAPITRE SIXIÈME.—COUTUMES

MATIÈRES utilisées: végétaux spontanés cultivés; animaux sauvages, chasse, pêche; espèces d'élevage. — Objectifs — MÉTHODES AGRICOLES végétales; cueillette, culture; méthodes agricoles animales: chasse, pêche;

(1) Breves instrucciones para el investigador Folklorista. (21 págs. — Ext. do Anuario de Eusko Folklore 1921).

(2) «Etnografía - Sus Bases, sus métodos y aplicaciones en España» — Manuales Corona, Madrid - 1917.

élevage.—INSTRUMENTS: de culture, de capture et d'élevage.—Régime.—Significations, rites et croyances de la culture, de la capture et de l'élevage.

CHAPITRE SEPTIÈME.—COUTUMES INDUSTRIELLES

MATIERES utilisées: extractives; objets de fabrications.—Creations poursuivies: utilisation des matières premières minérales, végétales, animaux.—Méthodes de travail: industries.—Extractives, de transformation.—Instruments.—RÉGIME: entre les industries, avec les producteurs, les consommateurs, les collectivités.—Significations.

CHAPITRE HUITIÈME.—COUTUMES COMMERCIALES

MATIÈRES.—OBJECTIFS: distribution dans l'espace le temps.—MÉTHODES DE TRANSPORT: pistes et routes, voies ferrées et navigables; méthodes de distribution: conservation, crédit, échange.—INSTRUMENTS de transport; outillage d'exposition, de conservation; monnaies; crédit.—SIGNIFICATIONS.

TROISIÈME SECTION.—DISTRIBUTION DES ÉLÉMENTS MATÉRIELS DANS L'ESPACE ET DANS LE TEMPS. CHAPITRE NEUVIÈME.—DISTRIBUTION DES VILLES ET DES VILLAGES.

Distribution des ENTREPRISES: exploitations humaines, cultures; des agglomérations: villages à havelles morcellées ou agglomérées; leur disposition générale, spéciale; quartiers; organes spéciaux; jardins.—Distribution des moyens de COMMUNICATION: routes, chemins, rues, places; canaux; fleuves et rivages.—Significations.

CHAPITRE DIXIÈME.—DISTRIBUTION DANS LE TEMPS.

Journée, groupement de jours, semaines, mois; saisons et années; cycles d'années, personnels, sociaux.

Ainda nos comencos o Museo Etnográfico do Seminario de Estudos galegos se non poden tirar como fixeron tamén os vascos, fascículos con catálogos de algúns obxectos do seu museo. Pol-o de agora van publicados os que se refiren escusivamente aos aparatos de traballar o liño. O que se pode facer e ir publicando monografías sobor de algúns temas como p. exp. disposición da casa en Galicia, o moíño, máquinas de tecer, o barco, etcétera.

Coidamos que o Seminario ten pensado escomenzar as publicacións da seizon Etnográfica con algúns traballos de Xeografía Humán do Otero Pedrayo. É un xurdio comenzo e quen sabe si ten o valor de ser o inicial da nova época de estados etnográficos a que nos da dereito a laboria de acadamento levada a cabo.

RAMÓN MARTÍNEZ LÓPEZ

LUÍS AMADO CARBALLO

Bon galego, poeta escelso, amante como poucos da súa Terra e da súa Arte, Luís Amado Carballo, era unha luzada que se metía fondamente no porvir.

A morte levouno, como levou a Porteiro Garea e a Leonardo Rodríguez, cando o froito do seu talento entraba na maturidade. É un ruín sino que nos persigue.

E o peor é que as perdas da manitude da de Amado Carballo non teñen doada sustitución. Que o seu limpo espírito nos alente e nos guíe.

O GORSEDD

Iste ano celebrouse o *Gorsedd*, a Asambrea drúidica anual dos Pobos Céltigos, na que a Raza afirma a súa tradición inmorrente e a súa esgrevia vitalidade criadora, en Rienc-sur-Belon, na Bretaña francesa, asistindo as delegacións drúidicas e bárdicas d'Irlanda, Gales e Escocia, esprendidamente recibidas pol-a asociación drúidica bretona.

Tivo iste ano gran solenidade a festa consagrada ó culto da Raza. Houbo cantos e danzas populares, loitas e xogos atléticos. Un dos autos mais sinificativos foi a consagración das pedras conmemorativas dos cinco bardos bretós: o vizconde Hersart de la Villemarqué, recopilador do *Barzaz Breiz*, o caloiado por Salomon Reinach e admirado por Murguía; Brizeux, outro dos mestres do noso Patriarca, que cita a cotío, onde canta os costumes e tradicións da Bretaña; Gilles de Kerampail, o primeiro gramático bretón; e Brotel.

SEMINARIO D'ESTUDOS GALEGOS

No mes d'agosto visitou a bisbarra do Carballiño en viaxe d'estudo, a Comisión de Catalogazón iconográfica, composta pol-o Presidente do Seminario Sr. Cabeza de

León, o da Seizón Sr. Portela Pazos, o Segredario Sr. Filgueira Valverde e o socio Sr. Vázquez. No Carballiño xuntáronse os presidentes das Seiziós de Xeografía e Arqueoloxía Sres. Otero Pedraño e Cuevillas e o socio Sr. Ramón Fernández (Ben-Cho-Shey) que foron dende Trasalva e Ourense respectivamente, e os Sres. Losada Diéguez (D. Antón) e Losada (D. Xaquín). O resultado foi a compreta catalogazón de dez eirexas antigas e cinco castros, un d'íles o de Morgade, xa esporado con anterioridade.

REAL ACADEMIA GALLEGA

O 30 d'agosto na Cruña celebrouse o ingreso de D. Xulio Dávila Díaz, quen sucede na Academia a D. Francisco Romero Blanco. Disertou en col da personalidade do ilustre ortigueirán Benito Teixeira Martínez, autor d'un plano da ría de Santa Marta e de moitos traballos xeográficos e históricos en col de Galiza, coma son: *Apuntes para la historia de Ortigueira*, *Prehistoria Ortigueña*, *Los Armadas de Santa Marta*, *Un naufragio*, *Gallegos ilustres en América durante el descubrimiento y la conquista*, *Aurelio Aguirre y su tiempo*, *Fray Felipe de la Gándara y Fray Hernando de Ojeda*, *Esther* (novela romántica) e *La de Zúñiga* (novela d'ambiente galego). O Sr. Dávila fixo un acabado estudo da personalidade do ilustre ortigueirán.

Respondeulle o Sr. Maciñeira, o qual publicou o seu discurso, do que daremos conta no número que ven.

LIBROS

UNA PUNTA DE EUROPA,
por VICTORIANO GARCÍA
MARTÍ, Madrid, 1927.

Armou iste libro certo barullo, e aínda merecía meter máis. Coma xa anuncia o prologador, Ortega Gasset—de cuio prólogo debemos recoller a confesión paladina da personalidade de Galiza—tivo García Martí moitos contraditores, e tiñaos que ter, xa que todol-os que en col de Galiza escriben, áchanse pol-o xeral en íntimo desacordo. E cecais tamén estea millor que sexa d'iste xeito.

De todas maneiras, iste libro indica que por fin os galegos de Madri, moito máis aleixados da terra, anque pareza mentira, que non os d'América, comenzan a voltar os ollos á súa Pátreia e á súa renascencia. García Martí, que xa leva anos aló adicado a outras curiosidás, pódese dicir que é quen lles abre o viciro. Atrás d'il han vir outros,

mais pol-o pronto, non son moitos os que poidan vir e que trayan consigo o que pode tragner o autor de *O Mundo interior* e *Do Vivir heroico*.

O seu libro así e todo, non é aínda máis que unha iniciación, máis querer quer coller o problema no seu conxunto e dendo alto, e en moitas cousas atina ben, e ven coincidir en moitos puntos coas doutrinas sustentadas hai anos pol-os nacionalistas galegos. O mesmo tído de *Una punta de Europa* responde perfectamente á idea do europeísmo galego, tantas veces espota n'estas mesmas páxinas de NOS, e alén, oposta aínda por moitos ó africanismo que algú dos nosos creen descubrir nas rexións centrais e meridionais da Península. A concepción de Galiza coma terra historicamente inédita, que é das máis fecundas do libro, e relacionada coa que tamén espón maxistralmente Martí, da esterilidade pra Galiza dos galegos ilustres—dos que se gaban eiquí, e máis na América tantos e tantos, e que o ilustre escritor portugués Julio Dantas tivo o pouco gusto d'invocar hai pouco n-un artigo que reproduciron algú xornais d'eiquí—é igualmente das que, espresada n-esta ou n-outra forma, nos teñen servido pra erguel-as nosas espranzas. E asina d'outras.

Cra'está que García Martí, pouco amigo d'aventurar teorías cand'hai outros que tan doadamente definen, mantense n-iste libro n-unha prudencia pode que asisada de máis n-un filósofo, de maneira que s'algún defeito se lle pode pór, había ser cecais o de non ser cumpriada a súa información directa, tendo bebido máis en fontes literarias que na observación dos feitos; anque o xeito especial do libro requira efectivamente esta maneira de traballar.

Martí, pol-o demais, deuse perfecta conta do que val o noso movemento de renascencia galega e a obra feita deica agora, e n-esto é tamén guieiro antr'os d'alá, descoñecedores pol-o xeral d'esto todo.

Una punta de Europa é un documento valioso en col da Galiza, intresounos moito, e recomendámolo á atención dos nosos lectores.

NOTAS PARA UNA INTRODUCCIÓN AL ESTUDIO DE LA LENGUA Y LITERATURA PORTUGUESAS, por ALVARO MARIA DE LAS CASAS, Madrid, 1927.

Son dúas leiciós, pirmeiras d'un curso espicado pol-o autor na Escola Superior de Policía de Madri. Estas leiciós conteñen, a pirmeira as nociós de Filoloxía, Lingüística e Gramática, a clasificación morfolóxica e

xenealóxica das linguas, as linguas Aryas, as itálicas, o latín e as linguas románicas, e a romanización da Península e influencias que n'ela sofriu o latín; a segunda, partes que se divide o desenvolvemento da lingua portuguesa, seus dialectos e subdialectos, características da literatura portuguesa e estado dos estudos filolóxicos en Portugal e do estudo das linguas románicas.

É un resumo de moita concisión, e o que ten de mais dino de nota é a claridade e a forma metódica con que está espoxto, o qual honra moito, non sómente á fonda coñecencia qu'os noso querido colaborador ten da lingua e literatura portuguesas, senón tamén ás súas dotes pedagóxicas, de certo pouco comúns.

ABRIL (poesías) por GABINO
DÍAZ DE HERRERA

Un forte tomo de versos mais abondoso do que adoitan os poetas modernos. Os mais d'íles son aritméticos (sen ritmo verbal) ou de ritmodifilize e moitas veces desigual. Novo na imaxe, sinxelo e natural no fondo, o principio custa algo entrar n'el; despois afaiase un e agrada moito este poeta. Están ben, aínda pintorescos, os *Poemas del Mar*; moi ben as suxetividades, aínda sentimentais, d'outros poemas. Aínda, ou de novo, igual dá. Bó fora ceibala poesía da categoría d'espazo si non houbera despois que ceibala da categoría de tempo. Si non se quer qu'a poesía morra co seu. Mais todo o que escribe, faino pr'a eternidade. Por iso, a sustancia poética da Biblia, interpretada d'un xeito non moi alonxado do primitivo, resona aínda na inspiración de Díaz de Herrera, n'iste libro e n'outro qu'anuncia. Com'aínda Verlaine e D'Annunzio viven nos lemas, co-a autoridade de lecturas preferidas. E cando se teñen preferencias de bó aire, ben vai.

NOVOS EISEMPRAIS DA OURIVESARIA GALEGA: NOTA EN COL DO TESOURO DA GOLADA, por FLORENTINO L. CUEVILLAS (Separata do *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria*) Barcelona. 1926.

Estudo do tesouro da Golada, a 20 kil. de Lalin, atopado hai 6 ou 8 anos pol-os piós qu'abrían unha estrada provincial e depositado en Pontevedra. Consiste en dúas pulseiras d'ouro macizo e unha xarretiera ou colar de chapa d'ouro con rachadelas horizontais co-as tiras repuxadas. O noso compañeiro, que tanto leva estudado a nosa arqueoloxía prehistórica, pon estes ouxetos, si

ben con certa reserva, nos primeiros tempos do Bronce, e supón que o tipo do colar ou xarretiera, do que teñen aparecido outros en Galiza (Monte dos Mouros—Melide) tivo nacemento en Galiza, pol-a influencia d'elementos orgánicos.

O *Butlletí de l'Associació Catalana d'Antropologia, Etnologia i Prehistòria*, no que se publicou iste traballo, e do que Cuevillas é colaborador, fixo ademais d'el unha separata que regalou o autor. Na mesma publicación saíra *Os fis do Eneolítico e a Idade do Bronce na Galiza*, valioso estudo xa rematado do señor Cuevillas.

AS ILHAS DESCONHECIDAS
por RAÚL BRANDAO

«Raúl Brandao é o maior escritor de Portugal e, tal vez o maior escritor contemporáneo»; diz d'el o gran Teixeira de Pascoaes. Da súa orixinalidade poderosa faláranos hai tempo en NÓS (núm. 9, Xaneiro 1922) Hernani Cidade. A súa obra é xa abondosa; novelas: *A Morte do Palhaço*, *A Farsa*, *Humus*, *Os Pobres*; teatro: *O Maior Castigo*, *Noite de Natal*, *O Doido e a Morte*, *O Gêbo e a Sombra*. N'elas presenta unha visión sombría do mundo e da vida, amostrada n'unha prosa persoal, sen retórica e fondamente emotiva. Libros que n'iste tempo de volta ó retoricismo dan unha extraordinaria impresión de forza e de verdade: a vida tristeira ou leda, a s'afirmar por antr'as esmorecidas entelequias páledas dos escritores qu'adoitamós ler.

Outra obra de Raúl Brandao, *Os Pescadores*, primeira d'unha serie: *A vida humilde do Povo Português* (que ha comprender tamén *Os labradores*, *Os pastores*, *Os Operarios*, paralela á *Historia humilde do Povo Português*) abriu, a decir dos seus comentadores, unha era nova na súa maneira, agora aberta á luz, así com'enantes era sombriza *Os Pescadores* contén paisaxes, tipos e vida de toda a costa portuguesa: *De Caminho à Póvoa*, *Foz do Douro*, *Ria de Aveiro*, *Lisboa*, *Setúbal*, *Cezimbra* e *Caparica*, *Sagres*, a pesca da sardiña, a pesca do atún, cadros d'emoção fonda, ond'atopamos todo o noso mar.

D'un xénero imitante e iste das *Ilhas Desconhecidas*, libro adicado ás ilhas Acores. Com'o outro, é un libro feito con notas de viaxe «quasi sem retoques, di o autor. Lá-yase de non poder «pintar com palavras», mais dificilmente haberá quen millor teña pintado con verbos, coma Raúl Brandao n'iste libro, onde fai ver a coor c'unha forza expresiva verdadeiramente extraordinaria. Con verbos, xunta os procedementos todos da pintura: esquematiza, desenha, divide os tons,

engade veladuras ou lava e lambé, empasta e embastece as tintas coma lle convén pr'o feito de que o leitor vexa canto il describe. E' verdadeiramente dino de nota o análise que fai de luz das Acores, que il descompon de mil xeitos nos seus elementos coma faria un químico. Asina, coma nos *Pescadores* a de Portugal, eiquí atopamol-a vida toda das Acores, e toda a súa beleza.

Raúl Brandao, gran prosador, é ben dino por istos libros de figurar antr'os poetas atlánticos. *As Ilhas Desconhecidas* fíxonos lembrar mais d'unha vegada *The Aran Islands*, de Synge; un e outro libro conteñen dous anacos do mapa espiritual do noso Atlántico. Son novos viaxes de Descoberta.

Desvelado e aínda mais que desvelado, asesinado, o misterio de Alén-Atlántico, fica aínda o misterio d'eiquí, da nosa banda, o Atlántico vello, con tradición e con alma, qu'os viaxes espirituais dos Brandao e dos Synge vennos revelar, coa ventaxa de qu'eiquí nono pode matar o criollismo.

LA NOVELA MUNDIAL, Madri.

Antre total-as publicaciós d'esta caste que s'editan en Madri, distínguese esta pol-a escolleita das firmas dos colaboradores, que son os milllores e dos mais populares novelistas hispanícos (Baroja, Valle-Inclán, Insua, López de Haro, Camba, etc.) Temos recibido as seguintes:

Se rifa un marido, por Jesús R. Coloma, novela de tipos e costumes de Madri, de moito intrín.

La hija del Capitán, esperpento de don Ramón del Valle-Inclán, tremenda sátira, no estilo que hoxe emprega o autor, e n'unha lingoaxe *chula*, que non está tan lonxe do verdadeiro falar da xente do noso tempo.

Piedra rodada, por Francisco Camba, novela d'un vagamundo da aldea, da aldea galega, a quen lle prende no corpo o verme, e bótase a andar pol-os pobos, exercendo as variadas artes dos *moñantes*, sen qu'un amor sosegado e doce que lle procura un bó pasar, o poida redimir do nomadismo.

Mi amigo el viajero, por Rafael López de Haro, que é drama íntimo d'un señor que ten unha filla que o non coñece, e o pai morre abandonado namentral-a filla coida a outro pai qu'ela coida o seu e co que viven.

Amor de sacrificio, d'Emilio Carrere, que son novas escaas de bohemia e d'amor, que tanto ilusionan ó autor.

REVISTAS

CÉLTIGA, Día de Galicia,
MCMXXVII, Buenos Aires.

Céltiga millora de día en día. Endexamais

se deu nos galegos d'alén mar, unha tan perfecta compenetración co-a Pátreia ausente, unha tan xusta comprensión dos seus problemas, coma se dá no agrupamento d'intelixentes compatriotas que con esforzo e sacrificio dino da meirande loubanza e d'eterna gratitude de Galiza, publica a revista *Céltiga*. *Céltiga* é o perfecto eco do millor, do mais escolleito do labor que hoxe s'está facendo na nosa Terra.

O extraordinario do Día de Galiza é verdadeiramente xurdio. Damos eiquí o Sumario:

El momento de Galicia.—Ora é unha abedoeira, soneto d'Antón Noriega Varela.—*Fogar e Patria*, por Victoriano Taibo.—*A Berenguela*, por Ramón Otero Pedrayo.—*Libros*, sobre *El Pórtico de la Gloria de la Catedral de Santiago de Manuel Vidal*, por Critias.—*Sant'Iago*, poema d'Eladio Rodríguez González.—*La reconquista de Santiago*, por Camilo Barcia Trelles.—*De «A rosa de cen follas»*, de R. Cabanillas.—*Emigrantes*, por Florentino L. Cuevillas.—Unha notiña de Roberto Blanco Torres.—*Oración do emigrante*, por Miguel Revestido.—*Nosa Señora da Roca*, por Ramón Suárez Picallo.—*Dibuxo* de Castelao.—*En favor de la Universidad Gallega*.—*Manolo Quiroga*.—*Nenos galegos*, deseño de Cebreiro.—*O paspalás*, por Xosé Filgueira Valverde.—*O vello mariñeiro*, poema de Gonzalo López Abente.—*A ofrenda*, por Leandro Carré.—*Lino-leum*, de Julio Prieto.—*Canto a mi ciudad*, poema de Herminia Fariña.—*Ausencias*, poema de Salvador Cabeza de León.—*O pescador d'Estrelas*, poema de Julio Sigüenza.—*La alta misión de la Universidad*, por Eugenio Montes.—*Dibuxo* de Camilo Díaz.—*Postales galegas*, por J. Núñez Bua.—*O Pelegrino*, poema de Farruco Porto Rey.—*No Día de Galicia*, por Xosé Lesta Meis.—*Don Manuel Portela Valladares*.—*Campus-Stellae*, por Germán Fernández Fraga.—*Mariñeiro galego*, poema de Antón Zapata García.—*Galicia Deportiva*.—*En torno a un título*, por Plácido R. Castro.—*Ciudades Argentinas*.—*El Centro Gallego de Avellaneda*.—*Serán d'Outono*, dibuxo de Amando Suárez Couto.—*Verbas obrigadas*, por Ramón Villar Ponte.—*Loriga*.—*Noiturno*, poema de José G. de la Cueva.—*A Romería*, cadro de Carlos Sobrino.—*Francisco Anón e José María Posada*, por Uxío Carré Aldao.—*Os mais cegos*, poema de Benedicto Conde con deseño de Xesús Conde.—*O mitin das ideas*, por Magariños Negrera.—*Da Renascença galega*, por Vicente Risco.—*Alvaro Cebreiro*, poema de Julio J. Casal, con retrato de L. Quintas.—*Sant'Iago e San Andrés*, por Ben-Cho-Shey.—*Teatros*.—*Las Sociedades Gallegas de Montevideo*.

deo.—Difrentes informació.—*El día de Galicia*, por Benjamin Martínez Cadillo.—*Quien volverá a ver las rosas mías*, por F. Herrera Garrido.—Novas, información gráfica, etc.

SEARA NOVA,
Número 100.

Sumario: *Questões do día*.—*O Jogo*, por Mario de Castro.—*Raúl Brandão*, por Teixeira de Pascoaes.—*A propósito do livro «A Inteligencia na literatura nacional»*, do Sr. Dr. Artur Ribeiro Lopes, por Bourbon e Meneses.—*D. Sebastião, rei de Portugal (por Antero de Figueiredo)*, por Vieira de Almeida.—*Afonso Lopes Vieira*.—*Algumas notas e reminiscencias*, por Manuel Mendes.—*Carta de agradecimento a D. Basílio*, por Antonio Sergio.

Número 101.

Sumario: *Reflexões*, por Rodrigues Migueis.—*Notas sobre a paisagem*, por Vieira de Campos.—*D. Sebastião, rei de Portugal (por Antero de Figueiredo)*, por Vieira de Almeida.—*Andam faunos pelos bosques (por Aquilino Ribeiro)*, por Castelo Branco Chaves.—*Notas e comentarios*, por M. de C.—*Questões do día*.—*O Jogo*, por Mario de Castro.

Número 102.

Sumario: *Questões do día*.—*O Orçamento*, por A. Quintanilha.—*Acusações*, por Câmara Reys.—*Os batalhões académicos de Coimbra*, por Belisario Pimenta.—*Teatro infantil*, por Joaquim de Oliveira.—*Marinha*, por Manuel Rocheta.—*Livros*, por R. M.—*Problemas da Instrução secundaria*, por Anatole France.—*Notas e comentarios*, por David Ferreira.—*Sobre a inter-cultura de Portugal e Espanha*, por Antonio Sergio.

Número 103.

Sumario: *Leis novas, direito velho*, por Avelino Cunhal.—*Sinfonia da alegria*, por Martiño da Fonseca.—*O Argos*, por Sarmiento Pimentel.—*O futuro dos vinhos portugueses e a orientação da nosa viticultura*, por Lucio de Magalhães.—*Um nobilíssimo artista e distinto profesor*, por M. de C.—*Acção directa*, por Ortega e Gasset.

BOLETÍN DE LA REAL
ACADEMIA GALLEGA
1.º Agosto 1927.

Sumario: *Una ara pagana cristianizada*,

por Celestino García Romero, referente a unha que hai no Museo Arqueolóxico de Santiago, e cúa inscrición interpreta o autor: *I (ovi) O (ptimo) M (aximo) Herculi Tongo S. V.*, que supón foi cristianizada, utilizándose un oco que ten por riba pra gardar reliquias (cecais — engademos nós, e o caso non sería novo — pra empregala coma pé d'un altar).—*Prehistoria gallega. Hachas de bronce de talón (hallazgo de un depósito)*, por Angel del Castillo.—*Puente-deume y su comarca (apuntes históricos)*, intresante traballo do noso colaborador Antonio Couceiro Freixomil, publicado outrora en *El Diario de Orense*.—*Sección oficial: El monumento a Curros Enríquez*.—*Documentos históricos: Ordenanzas de la ciudad de Santiago, año 1775 (conclusión)*.

NAÇÃO PORTUGUESA, fascículo IV,
série IV, tomo I.

Sumario: Ocidentalismo e Cristianismo (conclusão) por Antonio Sardinha.—*Scolastique et Revolution*, por Gonzague Truc.—*A margem do Artigo de Gonzague Truc*, por Manuel Múrias.—*Comentarios etimológicos* (alguns casos de dissimilação vocálica), por Rodrigo de Sá Nogueira.—*Antonio Ribeiro Saraiva na Universidade*, por J. Mendes da Cunha Saraiva.—*A Índia e o ciclo da Pimenta (IV)*, por J. Lúcio d'Azevedo.—*Das ideias, das almas e dos factos*.—*Através das revistas e dos jornais*.

FOTOGRAFADO

Si ten intrés en que os seus fotografados sexan os mais perfeitos posibles, convénlle envialos aos

Talleres de fotografado ESPASA-CALPE S. A.

Este nome xa é por si unha garantía, pois son os talleres mais modernos e orgaizados para realizar na sua maisima perfeición toda crás de fotografados en cinc, cobre; tricomas, cuatromas, etc...

O seu servicio e extra-rápido.

As suas obras son perfectísimas.

Ríos Rosas, 24-Apartado, 547

MADRID

Imprenta NÓS. Real, 36-1.º, A CRUÑA

SANATORIO QUIRURGICO

DIREITORES

Manuel Peña Rey

Ginecologia e Partos

José Mosquera Blanco

Cirurgia geral
Especialista na gorxa, nariz e ouvidos

Situado frente á Alameda do Cruceiro, ten toda-las condicións precisas.—Practicase toda crás d'operaciós.—Dotado de todol-os adiantos que pide a actual Cirugía.—Modernas instalacións de RAYOS X pra diagnóstico e RADIOTERAPIA superficial e fonda con voltaxe de 250.000 voltios.—Aparello de Diatermia pra tratamento de Aue-xites, procesos inflamatórios, reumatismo, etcétera.
Lámpara de cuarzo pra sol d'altitude e ultra-violeta pra tratamento d'escrofulosis, ra-quitismo, alopecias, eczemas, etcétera.
Admítense embarazadas, e cóntase con material esterelizado pra fora da cibdade en casos d'urxencia.—Poden colaborar en todol-os compañeiros, previo consentimento dos directores.

BODEGAS GAL EGAS, PEARES E OURENSE

Vinos finos de mesa: Tinto TRES RIOS. Blanco BRILLANTE
LOS GALLEGOS blanco e tinto

Macía e Valeiras, Apartado 18 - Ourense

Drogueria e Farmacia

LUIS FÁBREGA

Progreso, esquina a Luís Espada

OURENSE

MERQUE VOSTEDE

Plumeiros **RAFIUM**

De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndese en todol-os estabreci-mentos do ramo

Andrés Perille-OURENSE

F.ROMAN E SACO

DROGUERIA

e FARMACIA

Pereira, 19

Teléfono 28

OURENSE

Augas bicarbonatado-sódicas de
MONDARIZ

FONTES DE GÁNDARA e TRONCOSO

Propiedade dos FILLOS de PEINADOR

MONDARIZ—BALNEARIO está situado a 35 kilómetros de Vigo e a 20
das estacións de Porriño e Salvatierra de Miño

O Hotel do Estabrecimento está aberto do 1.º de Mayo a 31 de Outubro